

'מאי קמ"ל, כולו תננה' – אם תאמר מאי קושיא, והלא קיימא לן (בכתובות עו. ועוד) כל מקום ששנה רבן שמעון בן גמליאל במשנתנו הלכה כמותו חוץ משלשה מקומות, ואם כן הוצרך רבא להשמיענו שהלכה כחכמים ולא כרשב"ג? – מכאן כתב המהרש"א (לו:): להוכיח שהגרסה הנכונה במשנתנו 'רבן גמליאל' ולא 'רשב"ג', ואכן כן היא גרסת שאר הראשונים. (רי"ף, רא"ש, תוס', רשב"א).

(א. לכאורה נראה לדחות ההוכחה מכאן, שאם זהו חידושו של רבא, היה לו לומר בקיצור 'הלכה כחכמים', וזהו שהקשו מאי קמ"ל בהבאת מתניתא המפרטת, הלא כולו תננה בדברי חכמים במשנה. (ובלא"ה י"ל כמוש"כ הראשונים בכ"מ שפעמים הוצרך לפסוק הלכה כרשב"י אעפ"י שהלכה כמותו, כאשר לא מסתבר טעמו – עתוס' בכורות כג: ועוד).

**ב. בספר 'נפש חיה' (להגר"ר מרגליות, או"ח ע, ג) כתב לדחות דברי המהרש"א על פי מה שהוכיח הרשב"ם (ב"ב קלג: ד"ה ת"ש) שרבא אינו סובר כלל זה, שהלכה כרשב"ג. וא"כ לא הוצרך להשמיענו כאן ביחוד שאין הלכה כרשב"ג, כי לשיטתו אין הלכה בדוקא כרשב"ג. וזהו שהקשו 'מאי קמ"ל'. (וכן הראה שם מהרבה מקומות, שהרמב"ם אינו נוקט ככלל זה להלכה, שפסק בהרבה מקומות כנגד דברי רשב"ג המפורשים במשנה. וע"ע בראשונים בב"מ קיד, ובמובא ביוסף דעת ב"ב קעד). ואי משום הא לא איריא, שאף כי רבא עצמו אינו סובר כלל זה, ודאי יש לו להשמיענו שהלכה כחכמים, להוציא מדעות האמוראים שבכ"מ הלכה כרשב"ג, וכדרך שאמר רבא בכתובות עז' 'הלכה כחכמים'.
ג. בהגהות מצפה איתן צידד שהוא רשב"ג שבימי ר' אליעזר).**

'שמעתי שהבעלים מפגלין' – האם הבעלים יכולים לפגל כאשר העובד מחשב בפירוש לשמה – ע' בובחים מז. יש מי שכתב לחדש, (עפ"י דקדוק לשון רש"י), שדוקא לענין מחשבת-פסול כגון פיגול, יכולים הבעלים לפסול, אבל מחשבת שלא-לשמה, שענינה העדר מחשבת 'לשמה', (ע' במובא בובחים ג, ועוד) – אין הבעלים יכולים לפסול, שהרי קיימת מחשבת 'לשמה' של הכהן. עפ"י קובץ ענינים.

דף לט

'השוחט את הבהמה לזרוק דמה לעבודת כוכבים... ריש לקיש אמר מותרת' – ומודה ריש לקיש שחייב מיתה בשחיטה זו. (סנהדרין סא.). ראה בתוס' כאן שני הסברים בדבר. ובאר דבריהם – ע' במובא בסנהדרין שם מאגרות משה אה"ע ח"א נ.

– מקשים (ע' בראשונים לעיל יד; ד"ה איזהו; ובע"ז לד: ובסנהדרין סא; שטמ"ק זבחים י, אות א, ועוד), והלא שחיתת מומר-לעכו"ם היא, ומדוע הבהמה מותרת? ותרצו, שע"י פעם אחת אינו נעשה מומר, הואיל ולא הורגל בכך. והכוונה, שאין נעשה מומר אלא באדם שמוחזק בעבירה. (עפ"י רעק"א – יו"ד ב). ולכאורה היא תלוי הדבר במחלוקת רבי ורשב"ג בכמה פעמים נוצרת החזקה, בפעמיים או בשלש פעמים (לקוטי הר צבי – זבחים שם).

ואולם הפוסקים נקטו שאפילו בפעם אחת נעשה מומר, אלא שלא נעשה 'מומר' עד לאחר השחיטה האסורה, הלכך לאכול מאותה שחיטה – מותר. (ע' ש"ך יו"ד ב, ב).

ויש פוסקים שכבר בתחילת השחיטה נעשה מומר, אך כאן שהשחיטה עצמה לא היתה לעכו"ם, רק לזרוק דמה לעכו"ם, אפשר שאינו נעשה מומר קודם גמר השחיטה. – ע' עוד במובא לעיל יד. וע"ע אריכות רבה בשו"ת בית זבול ח"א יג-יז, וכן בשבט הלוי ח"ג צח.
ע"ע: תוס' ע"ז כו: חדושי הרשב"א כאן; שו"ת מהרי"ק קס.

‘דאתמר שחטה לשמה לזרוק דמה שלא לשמה... מחשבין מעבודה לעבודה’. בגדרי דין זה – ע’ במובא בזבחים ט:

‘הוא מותיב לה והוא מפרק לה – בארבע עבודות... מקום שאין מחשבה פוסלת בחולין אלא בשתי עבודות...’ – רש”י ותוס’ מפרשים שעתה חוזרים מן הפירוש הקודם, ואין מדובר במשנה על מחשבה מעבודה לעבודה, אלא על העבודות שהמחשבה פוסלת בהן בשעת עשייתן. (ולפי פירוש זה, מעתה גם ריש לקיש יכול לפרש כן, ושוב אין אנו צריכים לדחוק ‘הא מקמי דשמעה הא לבתר דשמעה’).

ואולם שאר ראשונים פרשו בדרך אחרת; מדובר במשנה על מחשבה מעבודה לעבודה, ובחולין אין מחשבין מעבודה לעבודה אלא כשחשב על זריקה או על הקטרה, אבל בקדשים פסל כשחשב על אחת מארבע עבודות. (כן פרשו הר”ה, רבנו גרשום, וכ”ה בחדושי הרמב”ן וברשב”א. וכן פרש הר”ן, אלא שמש”כ כן בשם רש”י – נראה שגרסה אחרת היתה לו ברש”י, או שמא ט”ס היא.

ולפירוש זה עדיין הקושיא על ריש לקיש במקומה עומדת, שהלא שומעים אנו במשנה שמחשבים מעבודה לעבודה. ומפירוש זה מבואר, שהחושב בשעת שחיטת הזבח לקבל הדם או להוליך שלא לשמה – פסול. ואין כן דעת התוס’ בזבחים (ט-י. וכן משמע בתורא”ש כאן), שאין לפסול במחשב מעבודה לעבודה אלא כשחושב על הזריקה, ולא על הקבלה וההולכה.

(א.) המהרש”א הקשה על דברי התוס’, מה חילוק יש בין זריקה להקטרה, הלא בשניהם חל איסור על מה שזרק או הקטיר. ופרש דבריהם באופן אחר, שמדובר במחשבה מעבודה לעבודה, שחשב בשחיטה או בזריקה להקטיר לשם ע”ז, משא”כ בהקטרה אין שייך בה מחשבה לעבודה אחרת.

ולכאורה אין נראה כן מפשטות דברי התוס’. ולולא דבריו היה נראה לפרש כוונתם, שבזריקה לע”ז נאסר כל הדם שממנו הוא זרק, אבל הקטרה אינה אוסרת אלא את החלקים שהקטיר בלבד.

ב. מלשון הראשונים משמע שגם לענין מחשבת פיגול, אם חשב בשחיטה על הקבלה – פסל. וכבר תמחו האחרונים (הגרעק”א; ראש יוסף) מגמרא ערוכה בזבחים יג. שאין מחשבת פיגול אלא כשחשב על ‘אכילה’, אכילת אדם או אכילת מזבח. ובהערות ‘זר סביב’ על הרמב”ן הראה שהראשונים פרשו, ואפשר גם גרסו, את הסוגיא בזבחים בדרך אחרת. וע”ע בבית ישי – קיד, א.

ואולם החו”א (ריד) כתב להגיה בדברי הראשונים, שחשב בקבלה לזרוק חוץ לזמנו – ‘ואע”ג דקשה להגיה בכולן, מ”מ האמת הוא כן, דמחשבה על קבלה והולכה לאו כלום הוא כדאמר בזבחים י”ג א’, ואע”ג דבפירוש הראב”ד בתורת-כהנים יש בו דברים שמראים כאילו אינו סובר כן – קשה לעמוד שם על דבריו ז”ל ונשתבשו הדברים בדפוס, ובודאי לא כיונו הראשונים ז”ל כאן למחשבה על הקבלה ועל ההולכה, בדבר שלא שמענו זה בגמרא, ובזבחים שם אמר בהדיא הפכו, וגם אין צורך בסוגין לזה, וילמד סתום מדברי רמב”ן המפורשין’.

ג. ע’ פירוש מחודש במהלך הסוגיא בספר בית ישי – קיב, ב. ותרוה נחת).

(ע”ב) ‘שחטה ואחר כך חישב עליה... הוכיח סופו על תחלתו’ – בספר אור שמח (שחיטה ב,טז) דקדק מלשון הרמב”ם, וכן מספר האשכול (ג), שלעולם אין להחזיק את האיש חשוד למפרע, כי כל אדם יש לו חזקת כשרות, עד לרגע שהורעה חזקתו. אלא הכוונה שאותה פעולה עצמה שעשה בסוף, אנו מניחים שכבר קודם לכן התכוון לעשותה, כלומר עתה הוכח שבשחיטתו נתכוין לזרוק דמה לע”ז. וזוהי ההשוואה למתנה, שגם שם אנו מניחים עתה כשצווח, שמראש נתכוין שלא לקבלה. (נראה לפרש לפי זה, שהמימרא ‘שחטה ואח”כ חישב...’ היא בלא נוספת באותה ברייתא שהביאו כוותיה דר’ יוחנן, והכל ענין אחד, שכיון שאמרנו מחשבין מעבודה לעבודה, לכך אם שחט ואח”כ חשב – אין להתיר, שמניחים שהיתה דעתו כן בשחיטה והרי חשב מעבודה לעבודה).

ואולם, גם אם ננקוט שהוכיח סופו שכבר בשעת שחיטה היתה דעתו לשם ע"ז, נראה פשוט שדוקא בכגון זה, שמתעסק באותה בהמה, הלכך מסתבר שאותה מחשבה שחושב עתה, היתה אצלו כבר בתחילת עיסוקו. (ע' שלמי שמעון. [וע"ע קהלות יעקב כתובות ב,א].)

ואעפ"י שמבואר בב"ק עג: שעד שהעיד שקר, אין נפסלת עדותו שהעיד זמן מועט לפני הגדתו עדות השקר, כי אז עדיין לא הורעה חוקתו, (ע' בשב שמעתא ג,ד ובמובא שם), ואין אומרים הוכיח סופו על תחילתו – יש לחלק ששם אין כל הכרח לקשור בין העדויות, אבל כשמחשב באותה בהמה לשם ע"ז, יש להניח שחשב כבר בתחילת מעשהו, כאמור).

עוד בענין 'הוכיח סופו על תחלתו' לבטל פעולה קודמת ע"י גילוי ממעשה מאוחר – ע' שו"ת מהרי"ק קנה; חזון איש אה"ע ס,ג; שו"ת אור לציון ח"א יו"ד יב. ועל מסקנת ההלכה ופסק הרמב"ם – ע' דובב מישרים ח"א לג; אגרות משה אה"ע ח"א ס ויו"ד ח"ג כא.

ועל שאר דינים הנוגעים לסברת 'הוכיח סופו על תחלתו' – ע' במובא בזבחים ב: מא.

'זה היה מעשה בקיסרי ולא אמרו בה לא איסור ולא היתר' – ...ולכן אולי נימא שהשיטו דין דבת בנו משום שיותר נוטה להם להיתר... אבל מ"מ קצת ספק יש להם דלמא יש לאסור בבת בנו, ולכן הניחו זה לכל אחד שיעשה כפי שיסבור בזה. וכהא דמצינו גם בגמרא לפעמים שאיתא לא אמרו לא איסור ולא היתר – שצריך לפרש שלא איכפת להו כל כך איך שעשו, דיותר נוטה להם להיתר, ולכן כשיתיר אחד אין זה תקלה ואין מחוייבין לומר שיש בזה ספק כדי שלא יתיר שום אדם, ואם יאסרו – שפיר עבדי מאחר שיש להו קצת ספק שמן הראוי להחמיר...'

עכ"פ מצינו שיש דברים שאין לומר עליהם איסור ולא היתר ולא גם דין ספק...' (מתוך אגרות משה אה"ע ח"א ס.

עוד כיוצא בזה – ע' להלן מה: וע"ש גם בסוף ע"א).

'אמרו להו, דמא ותרבא לדידן משכא ובישרא לדידכו... הלכה כרבי יוסי' – מדברי הראשונים (תוס' בע"ז לד: ד"ה וכי; חדושי הרשב"א כאן) נראה, שאין כאן מחשבה בשחיטה עצמה לשם ע"ז, אלא עיקר שחיטתם של עובדי ע"ז לצורך הדם והחלב, וכדם ובחלב לבדם היו עובדים.

ומבואר מזה, שלדעת הסוברים 'זה מחשב וזה עובד', אסור אף במקום שהמחשב מחשב מעבודה זו לעבודה אחרת, ולכך הוצרך רב יוסף לדברי שמואל שפסק הלכה כר' יוסי – הא לר' אליעזר, אסור. (ומדובר שאין הישראל השוחט מחשב בשחיטה שהגוי יזרוק הדם לע"ז, אבל אם חושב כן – הרי אף לר' יוסי יש לאסור, שהרי מחשבים מעבודה לעבודה. עפ"י הרשב"א. ואולם הרא"ה (בבדק הבית ב"א ש"א) סובר שאם שחטה על דעת שהגוי יזרוק – מותרת).

ומזה יש לשמוע בקל-וחומר לקדשים, (שהרי משם למדים למחשבת חוץ), שבכח הבעלים לפסול גם באופן שמחשבים בשעת שחיטה שייזרק הדם שלא לשמה.

'חזינן, אי איניש אלמא הוא דלא מצי מדחי ליה – אסור, ואי לא – א"ל רישך והר' – לדעת רש"י, אפילו למאן דאמר גוי קונה במעות, כיון שיכול הישראל לדחותו, מותר, כיון שאינו שוחט בשליחותו אלא על דעת עצמו, שהרי אינו רוצה לקלקל לעצמו בשותפותו של זה.

והרמב"ן הקשה, וכי הדין תלוי באלמותו של זה או בחולשתו? ופרש הוא שרבי אשי לשיטתו הסובר מעות קונות בגוי ומן הדין הגוי נעשה שותף בבהמה, אלא שאם אינו אלם ויכול הלה לדחותו, אין דעתו של הגוי סמוכה על הדבר, ומחשבתו לע"ז רפויה בידו. אבל אלם, סמכה דעתו, וכיון שהוא שותף בבהמה מן הדין – אסורה.

והרשב"א פרש לאידך גיסא, כמאן דאמר מעות בגוי אינן קוננות, (וכך הוא פוסק להלכה, כדעת רוב הראשונים ודלא כרש"י. ע"ע במובא בע"ז עא), ואף על פי כן באדם אלים אסור, שכיון שהוא נוטל בעל כרחו של זה, כאילו הוא שותף בה ואסור מדרבנן, והביא דוגמא לדבר זה. שיטת התוס' כהרכב שני הפירושים הללו, שבאדם אסור מדרבנן ובשאינו אלם – לא סמכה דעתיה. (ובדעת רש"י לכאורה נראה לומר שאומדנא דמוכח הוא שהישראל חוזר בו מן ההסכם, שהרי אינו רוצה לקלקל לעצמו, וגם מסתבר שאסור לו לשחוט באופן שהבהמה נעשית תקרובת לע"ז ונאסרת, הלכך ודאי ביטל הישראל השותפות ושחט לעצמו בלבד. ואולם בחדושי הר"ן משמע שמבאר סברת הרמב"ן והתוס', דלא סמכא דעתיה, בשיטת רש"י).

דף מ

הא דאמר להר הא דאמר לגדא דהר' – הרמב"ם (שחיטה ב,יד, וכבאור הראשונים) והר"ן מפרשים, שמשנתנו מדברת בשוחט להר עצמו ולא נתכוין לעבודת כוכבים אלא לשם רפואה או כישוף או לשאר דברי הבאי שאומרים עובדי האלילים, ומשום מראית העין אסרו את הבשר באכילה, וכיון שאין דרכם של עובדי כוכבים לעבוד להרים וגבעות ומדברות, לא החמירו לאסרה בהנאה. אבל הברייתא מדברת בשוחט לגדא דהר', ואז אפילו כוונתו היתה לרפואה ולא לעבודה – אסור בהנאה, כיון שדרכם לעבוד לשר של הר, עשאוהו מדבריהם כתקרובת עבודת כוכבים לאסור בהנאה. (לשיטה זו, בניגוד לשיטת רש"י ותוס', אין חילוק עקרוני בין הר לשאר אלילים תלושים, והמקריב להר לשם עבודת כוכבים – הרי זו כשאר תקרובת ע"ז לאסור בהנאה. כן כתבו הרשב"א וה'שלטי הגבורים', וכן הוא בטור (יו"ד ד,ה). ואולם הבית-יוסף כתב שאין הדבר מוכרח. ובדעתו בפסק ההלכה בשו"ע – נחלקו הש"ך והט"ז.

ולדעת רש"י ותוס' – אין דין תקרובת בהר, וכן אין לאסור בהנאה כששוחט לשר ולמלאך אלא כשכוונתו לעבדו, אבל שוחט לרפואה ולכישוף – אינו נאסר בהנאה. כן מבאר בשלטי הגבורים).

אמר רב הונא: היתה בהמת חבירו רבוצה לפני עבודת כוכבים, כיון ששחט בה סימן אחד – אסרה...' – ע' במובא בע"ז נד – נראה שמחלוקת ראשונים היא, אם איסור זה שאדם אסור דבר שאינו שלו ע"י מעשה – מדרבנן הוא או מדאורייתא.

(ומדברי הרא"ה (מובא בריטב"א בע"ז בדף נט:) משמע שנקט שאסור מהתורה).

(ע"ב) רב נחמן ורב עמרם ורב יצחק אמרי: אין אדם אוסר דבר שאין שלו' – הלכך השוחט בהמת חברו לשם עבודת כוכבים, אינה נעשית 'זבחי מתים'. ויש מי שאומר שמכל מקום אסורה היא באכילה, שכל שיש בדבר סרך עבודת כוכבים – פסלו את השחיטה, וכשם שאמרו בשוחט לשם הרים, הגם שאינו נאסר מן הדין כזבחי מתים.

ואין זה ענין ל'אוסר דבר שאינו שלו' – כיון שאין השוחט אוסר, אלא שאינו מתיר, וכאילו לא נשחטה אלא מתנה מאלוה. (כן דעת הרא"ה (ב"א א). וכן מובאת דעה זו בר"ן.

שתי אפשרויות יש בהבנת הסברה האמורה; א. השוחט בהמת חברו לע"ז עשאוהו כשחיטת עובדי-כוכבים, שאעפ"י שאין כוונתם לעבודת-כוכבים – שחיטתם פסולה. ב. כיון ששחט לשם ע"ז, רואים אנו את מעשהו כמי שאינו, כאילו לא עשה כלום.